

A Comparative Study of the Concept of Homeland in Farsi Textbooks in Iran and Al-Arabiya Textbooks in Syria in Primary Schools

Subla Al-Dunia¹| Najmeh Nazari²| Sayyed Mahdi Masbough³

1. Ph.D. Candidate, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Bu-Ali Sina, Hamedan, Iran. E-mail: subladunia@gmail.com
2. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Bu-Ali Sina, Hamedan, Iran. E-mail: n.nazari@basu.ac.ir
3. Full professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Bu-Ali Sina, Hamedan, Iran. E-mail: mm.basu@yahoo.com

---

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 16 Oct 2020

Received in revised form:
03 Mar 2022

Accepted: 14 Mar 2022

Keywords:

Homeland,
Primary School
Education,
Iran,
Syria,
Farsi Textbooks,
Al-Arabiya Textbooks.

ABSTRACT

One of the issues that is worthy of investigation in the field of comparative literature is the content of textbooks and how they deal with different issues faced by students. Homeland and national identity are the topics that have always been considered in education and the textbooks of different countries have paid attention to them in various ways. The current research intends to study the concept of homeland and national identity in the Farsi and Al-Arabiya textbooks of Iran and Syria based on the American school of thought in comparative literature. The studied books are six Persian language and six Arabic language textbooks updated due to the latest changes in the textbooks of Iran and Syria. The findings from comparing the main elements of homeland in Iran indicate that, in Farsi textbooks for primary schools, the highest importance is given to the elements of religious identity and Islamic homeland. On the contrary, in Al-Arabiya textbooks, paying attention to the Arabic language and writing and not paying attention to religious elements are striking. Praising the combatants and martyrs of the homeland, introducing the natural attractions, geographical, historical, and cultural heritages, and paying less attention to ethnic identity are common points in the textbooks of both countries.

Cite this article: Al-Dunia, S., Nazari, N., Masbough, S. M. (2023). A Comparative Study of the Concept of Homeland in Farsi Textbooks in Iran and Al-Arabiya Textbooks in Syria in Primary Schools. *Research in Comparative Literature*, 13 (2), 71-90.

© The Author(s).

Publisher: Razi University.

DOI: 10.22126/JCCL.2022.5829.2192

مقارنة مفهوم الوطن في الكتب الفارسية الإيرانية والعربية السورية في المرحلة الابتدائية

سبلي الدنيا^١ | نجمه نظري^٢ | سيد مهدي مسبوق^٣

١. طالبة الدكتوراه في فرع اللغة الفارسية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة بو علي سينا، همدان، إيران. العنوان الإلكتروني: subladunia@gmail.com
٢. الكاتب المسؤول، أستاذ مشارك في قسم اللغة الفارسية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة بو علي سينا، همدان، إيران. العنوان الإلكتروني: n.nazari@basu.ac.ir
٣. أستاذ في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة بو علي سينا، همدان، إيران. العنوان الإلكتروني: mmm.basu@yahoo.com

الملخص

معلومات المقال

يعتبر الأدب المقارن أحد الفروع الأدبية التي كانت محط اهتمام الباحثين في العقود الأخيرة. ومن المواضيع التي تحظى بإمكانية بحثها في مجال الأدب المقارن موضوع محتوى الكتب المدرسية وكيفية تطورها إلى القضايا المتنوعة المتعلقة بالطلاب. كما يعد الوطن والهوية الوطنية أحد القضايا التي لظلمت كانت محط الاهتمام في التربية والتعليم وتم تناولها بطرق متعددة في الكتب المدرسية في مختلف البلدان. و لما كان كلا البلدين إيران وسوريا على ارتباط وثيق فيما بينهما منذ الماضي وحتى يومنا هذا وذلك لأسباب متعددة تشمل الدين المشترك، التلاحم بين اللغتين الفارسية والعربية، وكذلك التأثير والتأثر المتبادل من الأعمال الأدبية، إضافة إلى وجود الأماكن الدينية المقدسة. لذا بإمكاننا أن نرى ظاهرة ونموذج الوطن والهوية الوطنية في كتب "الفارسية" الإيرانية وكتب "العربية" السورية في المرحلة الابتدائية، وذلك بناءً على المدرسة الأمريكية في الأدب المقارن. كما أن المؤلفات التي درسناها في هذه الدراسة هي ستة كتب فارسية وستة كتب عربية بالاعتماد على أحدث التعديلات على الكتب والمناهج التعليمية في إيران وسوريا. هذا وتظهر نتائج مقارنة المكونات الرئيسية للوطن في إيران بأن عامل الخط واللغة الفارسية حظيا بقدر قليل من الأهمية مقارنة مع عامل الدين الإسلامي الذي حظي بالأهمية العظمى. كذلك الأمر فقد حظيت المدن والمعالم والتراث الطبيعي والتاريخي والثقافي والسياسي في سوريا بالأهمية العظمى كما تم الأخذ بعين الاعتبار في آن واحد كافة العناصر المتعلقة بالوطن في جميع كتب المرحلة الابتدائية في سوريا.

نوع المقال: مقالة محكمة

الوصول: ١٤٤٢/٢/٢٨

التنقيح والمراجعة: ١٤٤٣/٧/٢٩

القبول: ١٤٤٣/٨/١١

الكلمات الدلالية:

الوطن،

المرحلة الابتدائية،

إيران،

سوريا،

كتب الفارسية،

كتب العربية.

الإحالة: الدنيا، سبلي؛ نظري، نجمه؛ مسبوق، سيد مهدي (١٤٤٥). مقارنة مفهوم الوطن في الكتب الفارسية الإيرانية والعربية السورية في المرحلة الابتدائية. بحث في الأدب المقارن، ١٣ (٢)، ٧١-٩٠.

© الكتاب.

النشر: جامعة رازي

DOI: 10.22126/JCCL.2022.5829.2192

مقایسه مفهوم وطن در کتاب‌های فارسی ایران و العربیه سوریه در مقطع ابتدایی

سبلی الدنيا | نجمه نظری^۱ | سید مهدی مسبوق^۲

۱. دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. رایانامه: subladunia@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، رایانامه: n.nazari@basu.ac.ir
۳. استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. رایانامه: smm.basu@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

بررسی و مقایسه محتوای کتاب‌های درسی نزد ملل و فرهنگ‌های گوناگون، از موضوعاتی است که در قلمرو ادبیات تطبیقی قرار می‌گیرد. وطن و هویت ملی از مضامینی است که همواره مورد توجه نهاد آموزش و پرورش بوده و در کتاب‌های درسی کشورهای مختلف به شکل‌های گوناگون بدان پرداخته شده است. پژوهش حاضر بر آن است تا بر اساس مکتب آمریکایی، به بررسی تطبیقی مفهوم وطن و هویت ملی در کتاب‌های فارسی ایران و کتاب‌های العربیه سوریه در مقطع ابتدایی بپردازد. آثار مورد بررسی، شش کتاب فارسی و شش کتاب عربی، بر اساس آخرین تغییرات کتب آموزشی در ایران و سوریه است. یافته‌ها در این بررسی تطبیقی نشان می‌دهد که در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی، هویت دینی و مذهبی و مؤلفه‌های وطن اسلامی بسامد بالایی دارد. در حالی که در کتاب‌های العربیه، ستایش زبان و خط عربی از سوی و نپرداختن به مؤلفه‌های دینی و مذهبی از سوی دیگر، جلب توجه می‌کند. در کتاب‌های هر دو کشور، ستایش رزمندگان و شهدای راه وطن و معرفی جاذبه‌های طبیعی، جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی دیده می‌شود. کم‌توجهی نسبت به هویت قومی از موارد مشترک در کتاب‌های دو کشور است.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۷/۲۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۱۲/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۳

واژه‌های کلیدی:

وطن،

ایران،

سوریه،

مقطع ابتدایی،

کتاب‌های فارسی،

کتاب‌های العربیه.

استناد: الدنيا، سبلی؛ نظری، نجمه؛ مسبوق، سید مهدی (۱۴۰۲). مقایسه مفهوم وطن در کتاب‌های فارسی ایران و العربیه سوریه در مقطع ابتدایی. *کاووش نامه ادبیات تطبیقی*، ۱۳ (۲)، ۷۱-۹۰.

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/JCCL.2022.5829.2192

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

یکی از شاخه‌های ادبیات که در چند دهه اخیر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته، ادبیات تطبیقی است. «مطالعات ادبی تطبیقی یعنی بررسی وجوه اشتراک و افتراق، منبع الهام یا تأثیر و تأثر بین متون ادبی که به بیش از یک زبان نوشته شده باشند، یا مطالعه و بررسی روابط و مراودات ادبی بین دو یا چند جامعه که به زبان‌های مختلف صحبت می‌کنند.» (پراور، ۱۳۹۳: ۱۶)

یکی از مکاتب برجسته در ادبیات تطبیقی، مکتب آمریکایی است. «این مکتب در بررسی قالب‌های ادبی، الگوها و مضامین مشترک، مکاتب ادبی و... به اصل تأثیر و تأثر توجهی ندارد. آنچه در این مکتب به‌عنوان مبنای نظری اصالت دارد، اصل تشابه و همانندی است» (سیدی، ۱۳۹۰: ۸). مکتب آمریکایی، بر مفاهیم انسانی تأکید می‌ورزد و گستره ادبیات تطبیقی را افزایش می‌دهد. به این ترتیب، «متن را کاری انسانی و زیباشناختی می‌داند و نژاد و شرایط اجتماعی مؤلف را در پژوهش‌های خود ناچیز می‌شمارد و عوامل خارجی را به کناری می‌نهد. هنری رماک به‌عنوان یکی از پژوهشگران برجسته ادبیات تطبیقی آمریکایی، پس از رنه ولک در مقاله‌ای با عنوان «ادبیات تطبیقی؛ مفهوم و رسالت آن» در سال ۱۹۶۱ کوشید تا مفهوم ادبیات تطبیقی را تبیین کند. از دیدگاه او، در ادبیات تطبیقی پژوهشگر می‌تواند ادبیات را با دانش‌ها و هنرهای دیگر، مانند فلسفه، موسیقی، نقاشی، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی و دیگر علوم انسانی مقایسه کند. رماک بر این باور است که اثر ادبی مانند یک تابلو نقاشی است که پدیدآورنده آن مهم نیست، بلکه تنها زیبایی خود اثر مهم به شمار می‌رود» (جمال‌الدین، ۱۳۸۸: ۱۸۸-۱۸۸)

یکی از موضوعاتی که می‌تواند در حوزه ادبیات تطبیقی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد، محتوای کتاب‌های درسی است. تعلیم و تربیت از مؤثرترین ابزارهای فرهنگی است که نقش مهمی در شکل‌گیری مفهوم وطن و هویت ملی در ذهن دانش‌آموزان دارد و افزون بر نقش آگاهی‌بخشی، مانند سپری محکم، مانع از بی‌اعتنایی و بی‌تفاوتی دانش‌آموزان نسبت به وطن و مسائل مرتبط با آن می‌شود؛ به عبارت دیگر، کتاب‌های درسی یکی از مهم‌ترین عرصه‌ها برای معرفی و نهادینه کردن هویت ملی و دینی‌اند و نقش قابل توجهی در مقابله با بحران هویت و تهاجم فرهنگی دارند.

از موضوعاتی که در حوزه ادبیات تطبیقی، قابلیت پژوهش دارد، اما چندان مورد توجه قرار نگرفته، بررسی مفهوم وطن و هویت ملی در کتاب‌های درسی و چگونگی تبیین این مقوله برای دانش‌آموزان، در نظام‌های آموزشی متفاوت است. «هویت ملی ویژگی‌هایی است که جامعه‌ای را از جوامع دیگر متمایز

می‌کند. هویت ملی دربرگیرنده مجموعه‌ای از وابستگی‌ها و پیوندهای جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی و حماسی است که اعضای جامعه به آن‌ها افتخار می‌کنند. برای رسیدن به آن، تمامی افراد جامعه باید درک روشن و مشخصی از هویت ملی داشته باشند و نسبت به جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، احساس تعلق، تعهد و وابستگی نشان دهند» (ذوالفقاری، ۱۳۸۶: ۲۸).

در کتاب‌های درسی ایران، نمود وطن را به صورت‌های گوناگون می‌توان دید. در کتاب‌های فارسی شش سال ابتدایی، یک فصل با عنوان «ایران من» وجود دارد که در آن، نمونه‌هایی از نظم و نثر در ستایش وطن دوستی و دفاع از وطن، معرفی مفاخر ملی (شاعران، دانشمندان، نویسندگان)، جاذبه‌های گردشگری و ... آمده است. در کتاب‌های العربیه مقطع ابتدایی در سوریه نیز مانند ایران، مفهوم وطن و هویت ملی، به صورت‌های گوناگون نمود یافته است.

دو کشور ایران و سوریه از گذشته تا کنون به دلایل گوناگون از جمله دین مشترک، پیوند زبان فارسی و عربی، تأثیر و تأثر از آثار ادبی یکدیگر، وجود اماکن مقدس مذهبی و ... با یکدیگر ارتباط داشته‌اند. این پیوندها زمینه بررسی تطبیقی آثار ادبی و فرهنگی دو کشور را فراهم می‌کند.

پژوهش حاضر بر آن است تا بر اساس مکتب آمریکایی در ادبیات تطبیقی، به نمود مفهوم وطن در کتاب‌های فارسی ایران (سال تحصیلی ۹۹-۹۸) و کتاب‌های العربیه سوریه (۲۰۲۰-۲۰۱۹) در مقطع ابتدایی بپردازد. با توجه به اینکه در هر دو کشور، مقطع ابتدایی، شش سال است، آثار مورد بررسی، شش کتاب فارسی و شش کتاب عربی (ترم اول و دوم) بر اساس آخرین تغییرات کتاب‌های درسی در ایران و سوریه است. بر اساس آنچه گفته شد، مسئله پژوهش حاضر این است که بازتاب وطن و مفاهیم مرتبط با آن (هویت ملی، دینی و قومی) در کتاب‌های درسی مقطع ابتدایی ایران و سوریه چگونه نمود یافته و وجوه اشتراک و افتراق آن‌ها در چه مقوله‌هایی است.

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف

پژوهش حاضر بر آن است تا به تبیین مفهوم وطن و مسائل مرتبط با آن در کتاب‌های فارسی ایران و العربیه سوریه (مقطع ابتدایی) با رویکردی تطبیقی بپردازد و چگونگی نگاه جامعه و برنامه‌ریزان کتاب‌های درسی دو کشور را به مقوله وطن و هویت ملی مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

با توجه به ارتباط نزدیک زبان فارسی با عربی و هم‌چنین ارتباطات دو کشور ایران و سوریه، پرداختن به بررسی کتاب‌های درسی می‌تواند گام تازه‌ای در پژوهش‌های تطبیقی مربوط به ایران و سوریه باشد و زمینه‌ای برای شناخت بیشتر اشتراکات فرهنگی دو کشور فراهم کند.

۱-۳. پرسش‌های پژوهش

- پراکندگی پرداختن به موضوعات مرتبط با وطن، در کتاب‌های فارسی و عربی دوره ابتدایی در ایران و سوریه، به چه صورتی است؟
- در پرداختن به مسائل مرتبط با وطن، چه اشتراکات و تفاوت‌هایی بین کتاب‌های عربی سوریه و کتاب‌های فارسی ایران وجود دارد؟
- چه زمینه‌ها و مسائلی موجب تفاوت در نگاه به وطن و مفاهیم مرتبط با آن، در کتاب‌های دو کشور شده است؟

۱-۴. پیشینه پژوهش

درباره بازتاب وطن و هویت ملی در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی، پژوهش‌هایی در قالب مقاله صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد:

«تبلور هویت ملی در کتب درسی؛ بررسی محتوایی کتاب فارسی دوره ابتدایی»، فصلنامه مطالعات ملی (۱۳۸۸) از علی منصوری و آریتا فریدونی، «بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره آموزش ابتدایی»، فصلنامه مطالعات ملی (۱۳۸۶) از ابراهیم صالحی عمران و طناز شکیبیان، «بررسی نقش کتاب‌های فارسی در شکل‌گیری هویت ملی در کودکان مقطع ابتدایی»، همایش هویت کودکان ایران اسلامی (۱۳۹۷) از حمیدرضا هاشمیان و بتول هاشمیان، «بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی در کتب فارسی دوره ابتدایی»، نشریه خانواده و پژوهش (۱۳۹۱) از محمود شارع‌پور و همکاران. در این پژوهش‌ها به بررسی مؤلفه‌های هویت ملی در کتب ابتدایی پرداخته شده است. فروزنده جعفرپور در مقاله «کتاب‌های درسی و هویت ملی»، فصلنامه مطالعات ملی (۱۳۸۹) کلیه پژوهش‌هایی را که با موضوع وطن در کتاب‌های درسی ایران در قالب مقاله و پایان‌نامه نوشته شده، بررسی کرده است. با این حال در هیچ کدام از این پژوهش‌ها، بررسی تطبیقی موردنظر نبوده است.

در مورد مقایسه بازتاب وطن و هویت ملی در کتاب‌های درسی ایران با کشورهای دیگر به‌ندرت پژوهشی صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به مقاله «نمادهای هویت ملی ایران و افغانستان در کتاب‌های تاریخ دهم و یازدهم»، نشریه جغرافیای تاریخی خراسان بزرگ (۱۳۹۷) از سعید عظیمی و مصطفی نعل‌شاطری اشاره کرد.

در مورد بررسی تطبیقی کتاب‌های درسی ایران با سوریه، سه مقاله نوشته شده که هیچ کدام در حوزه زبان و ادبیات نیستند؛ مقاله‌ای با عنوان «تحلیل محتوای مقایسه‌ای تصاویر کتاب‌های درسی ایران و سوریه با

تأکید بر نابرابری نقش‌های جنسیتی»، نشریه جامعه‌شناسی کاربردی (۱۳۹۴) از رعنا محمدتقی‌نژاد و همکاران؛ مقاله «تحلیل محتوای تطبیقی تصاویر کتاب‌های آموزش عمومی از منظر بازنمایی فرهنگ پوشش بین دو کشور ایران و سوریه»، نشریه جامعه‌شناسی کاربردی (۱۳۹۲) از وحید قاسمی و همکاران؛ مقاله «بررسی تطبیقی بخش کشاورزی کتاب‌های درسی علوم چهارم ابتدایی در ایران، سوریه و لیبی بر اساس الگوی نمایش اجزای مریل»، مجله پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش (۱۳۹۹) از احسان علی‌نیابنگر و حسین علی‌نیابنگر.

در مورد بازتاب وطن و هویت ملی در کتاب‌های درسی سوریه نیز به‌ندرت پژوهشی صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به مقاله «الهویه الوطنیه فی المناهج المدرسیه السوریه: جدل المتخیل والواقع»، مرکز دمشق للأبحاث والدراسات (ایار ۲۰۱۷) از حسام عبدالرحمن اشاره کرد. در این مقاله، نگاه به وطن و هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره بشار اسد با دوره حافظ اسد مقایسه شده است. با توجه به بررسی‌های انجام شده تاکنون در سوریه نیز پژوهشی در مورد نمودهای وطن در کتاب‌های العربیه با ذکر بسامد و آمار، انجام نشده است.

۱-۵. روش پژوهش و چارچوب نظری

روش انجام این پژوهش، توصیفی تحلیلی و بر اساس منابع کتابخانه‌ای است. نمودهای مفهوم وطن و هویت ملی در کتاب‌های فارسی ایران و العربیه سوریه استخراج شده و با رویکردی تطبیقی، همراه با ارائه آمار و نمودار، مورد بحث و تحلیل قرار گرفته است.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۲-۱. ادبیات تطبیقی در سوریه

گسترش ادبیات تطبیقی در سوریه، در ابتدا مدیون پژوهشگری به نام حسام الخطیب است. «وی از طریق تدریس آکادمیک و نوشتن آثار تحقیقی، در گسترش این شاخه از ادبیات در سوریه نقش مهمی داشت. نخستین کتابی که در سوریه، در زمینه ادبیات تطبیقی چاپ شد، با عنوان «سبل المؤثرات الأجنبية و أشکالها فی القصة السوریة الحدیثة» (۱۹۷۳) از حسام الخطیب است. این کتاب مورد توجه محققان قرار گرفت و پس از مدتی، قسمت دوم آن با عنوان «الأدب المقارن» منتشر شد. حسام الخطیب تحقیقات بسیاری را در نشریات سوریه به ویژه مجله «المعرفة» که به موضوعات ادبیات تطبیقی توجه داشت، ارائه داد» (یحیی محمدها، ۲۰۱۱: ۱۱۸-۱۱۶).

حسام الخطیب به‌عنوان یکی از پیشگامان ادبیات تطبیقی در سوریه، بر این عقیده است که «پژوهشگران

ادبیات تطبیقی در فرانسه و به‌طور کلی در اروپا، گرایش‌های استعماری داشته و بیشتر کوشیده‌اند تا به بررسی تأثیر ادبیات خود بر ملت‌های غیر اروپایی بپردازند. برخی از آنان نیز تنها به ادبیات ملت‌های اروپایی، اهتمام داشته و ادبیات دیگر سرزمین‌ها را نادیده گرفته‌اند.

آثار عبده عبود نیز تصویری جامع از ادبیات تطبیقی عرب و جهان ارائه می‌دهد. کتاب این پژوهشگر با عنوان «الأدب المقارن، مدخل نظري و دراسات تطبيقية» تاریخ غنی و منسجمی از ادبیات تطبیقی را گردآوری و مکاتب مختلف و گرایش‌های تطبیقی، چه باستانی و چه مدرن را معرفی کرده است. می‌توان گفت پیشرفت ادبیات تطبیقی در سوریه در دو مرحله بود:

۱- مرحله پایه‌گذاری که دکتر الخطیب نماینده آن در دهه هفتاد و هشتاد در سوریه بود.

۲- مرحله تنوع که عبود جنبه‌های گوناگون آن را در دهه ۱۹۹۰ میلادی گردآوری و تبیین کرده بود.

در سال ۱۹۸۲ میلادی، کتابی با عنوان «دراسات فی الأدب المقارن» اثر محمد التونجی منتشر شد که در آن، نویسنده، مطالعات نظری را با کاربرد عملی قرین و همراه کرد. محیط و فضای فرهنگی و ادبی سوریه، دهه نود را آماده پدید آمدن یک مرحله جدید در ادبیات تطبیقی کرد؛ مرحله‌ای که متنوع‌تر و متمایزتر از قبل است و نقطه عطفی در ادبیات تطبیقی سوریه به شمار می‌رود. در سال ۲۰۰۰ میلادی، ادبیات تطبیقی رشد زیادی داشت. کتاب درسی دانشگاهی با عنوان «مدخلات نظریه و نصوص و دراسات تطبيقية» اثر سه استاد صاحب‌نام ادبیات تطبیقی - عبده عبود، ماجده حمود و غسان السید - منتشر شد. این کتاب که در حقیقت یک دایرة المعارف ادبیات تطبیقی به شمار می‌رود، نقش مهمی در رشد این شاخه از ادبیات در سوریه داشت. در پژوهشی دیگر با عنوان «روابط ادبیات عربی - فارسی در نگاه تطبیق‌گران عرب»، عبده عبود تلاش‌های محمد غنیمی هلال - پدر ادبیات تطبیقی عرب - را در بررسی این روابط مهم نشان می‌دهد. (همان: نقل به تلخیص ۱۲۰-۱۴۰).

۲-۲. بررسی تطبیقی مفهوم وطن در کتاب‌های فارسی و العربیة

رسالت آموزش و پرورش، تربیت نسلی است که باورها، دانایی‌ها و توانمندی‌های لازم را برای رشد و تعالی خود و پیشرفت کشور در ابعاد گوناگون داشته باشد. وطن یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های هویت‌ساز نزد هر ملت است. هر ملت «داری سرزمین، نیای مشترک، تاریخ و سرنوشت مشترک، زبان مشترک، فرهنگ مشترک، دین مشترک، اراده جمعی داوطلبانه و میراث سیاسی مشترک معرفی شده است» (عطایی، ۱۳۸۶: ۷۸).

ترویج وطن‌دوستی و توجه به هویت ملی و قومی، از جنبه‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و

فرهنگی، اهمیت ویژه‌ای دارد. با همگانی، اجباری و رسمی شدن آموزش و پرورش، فعالیت سازمانی به نام مدرسه به‌عنوان یکی از نیروهای شکل‌دهنده شخصیت افراد، جایگاه ویژه‌ای یافت. «در نظام آموزشی، عوامل مختلف نظیر معلم، کتاب‌های درسی، شیوه تدریس، شیوه ارزیابی، فضای آموزشی، فعالیت‌های فوق‌برنامه و نظایر آن، همگی به شکل‌گیری هویت دانش‌آموز کمک می‌کنند، اما در نظام آموزشی متمرکز، در بین تمامی عوامل بالا کتاب‌های درسی نقش ویژه‌ای در هویت‌بخشی به دانش‌آموزان ایفا می‌کند» (شارع‌پور و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴۸).

کتاب‌های درسی آئینه تمام‌نمای سیاست‌های حاکم در یک کشور است. با توجه به اینکه بخشی از مهم‌ترین سال‌های شکل‌گیری شخصیت افراد در مدرسه می‌گذرد، حکومت‌ها از نهاد آموزش و پرورش، برای القا و نهادینه کردن مفاهیمی چون وطن‌دوستی و حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور بهره می‌گیرند. دو کشور ایران و سوریه نیز از این امر مستثنا نیستند. مقایسه مفهوم وطن در کتاب‌های درسی این دو کشور، ما را با مشترکات و تفاوت‌هایی آشنا می‌کند که ریشه در پیشینه تاریخی و اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دو کشور دارد. در ادامه، مؤلفه‌های مورد نظر در هشت بخش (شهرها و جاذبه‌های طبیعی و تاریخی و فرهنگی، مشاهیر، ستایش وطن و مبارزان راه وطن، زبان و خط، پرچم و نقشه و سرود ملی، رهبران سیاسی، هویت دینی و هویت قومی) به‌صورت تطبیقی بررسی و تحلیل می‌شوند.

۲-۱-۲. شهرها و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی

بررسی کتاب‌های فارسی و العربیه در مقطع ابتدایی ثابت می‌کند مؤلفه‌های مرتبط با شهرها و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی، بسامد بالایی در کتاب‌های درسی هر دو کشور دارد. هدف این است که کودکان هر دو کشور، با جاذبه‌های گردشگری و میراث فرهنگی و باستانی کشورشان آشنا شوند. در کتاب‌های فارسی به‌ویژه از کلاس دوم تا ششم، نام و تصویر برخی استان‌ها و شهرهای ایران مانند مازندران (اول دبستان: ص ۸۵)، گیلان (دوم: ۸۲، چهارم: ۶۰)، بوشهر (پنجم: ۶۶-۶۵)، خرمشهر (سوم: ۱۰۶، چهارم: ۹۱-۸۹)، تبریز (چهارم: ۸۳-۸۲، ششم: ۴۳، پشت جلد)، مرند (چهارم: ۸۲)، یزد (چهارم: ۹۸)، تهران (ششم: پشت جلد)، نیشابور (ششم: پشت جلد)، آبادان (ششم: ۵۹-۵۸) و ماسوله (دوم: ۸۱) آمده است. نکته قابل تأمل آنکه با توجه به محتوا و اهداف کتاب‌های فارسی، ذکر نام شهرها غالباً در معرفی مشاهیر و زندگی‌نامه آنان دیده می‌شود. در این میان، نام مشهد، به‌دلیل وجود حرم امام رضا (ع) (دوم: ۵۷-۵۶) و زادگاه و آرامگاه فردوسی (دوم: ۷۳) در توس، جلب توجه می‌کند. پس از آن، شیراز (سوم: ۸۷، ششم: ۴۳) به تناسب صحبت از زادگاه و آرامگاه سعدی (سوم: پشت جلد، چهارم: ۱۰۹) و آرامگاه حافظ (دوم: ۸۰)

بسامد بالاتری دارد.

در میان جاذبه‌های طبیعی ایران، نام و تصویر خلیج فارس (اول: ۸۴، دوم: پشت جلد، پنجم: ۶۶-۶۴) به دلیل اهمیت و جایگاه بین‌المللی آن و پس از آن، قلّه دماوند (دوم: ۸۰، ششم: ۵۸) دیده می‌شود. اشاره به برخی جاذبه‌های تاریخی مانند سی و سه پل (دوم: ۸۰)، مساجد تاریخی اصفهان (پنجم: ۷۸)، تخت جمشید (دوم: ۸۱، پنجم: ۵۷)، بیستون (دوم: ۸۱) و ارگ بم (دوم: ۸۱) را نیز در کتاب‌های فارسی می‌توان دید. تصویر برج میلاد به‌عنوان نمادی از تهران در کتاب سال دوم (ص ۸۱) آمده است. در کتاب‌های سوم، چهارم و پنجم معرفی ضرب‌المثل‌های فارسی در قالب حکایت، به‌عنوان بخشی از میراث فرهنگی ایرانیان، به‌صورت گسترده دیده می‌شود. هم‌چنین یک درس در کتاب سال اول (ص ۲۳) و کتاب سال دوم (صص ۹۵-۹۲) به عید نوروز و سفره هفت‌سین اختصاص دارد.

در کتاب‌های العربیّه - پایه اول تا ششم ابتدایی - در میان هشت مؤلفه مورد بررسی، بیشترین آمار به ذکر نام، ارائه تصویر و معرفی شهرها، جاذبه‌ها و میراث طبیعی، تاریخی و فرهنگی سوریه اختصاص دارد. بسامد بالا و تنوعی که در این زمینه در کتاب‌های العربیّه دیده می‌شود، قابل توجه است. برای نمونه چند درس به معرفی موزه‌ها (دوم: ۹۵، ششم ترم ۲: ۵۳) و صنایع دستی سوریه (دوم: ۸۲، چهارم ۲: ۷۶، پنجم ۲: ۱۱۴) اختصاص دارد. پرداختن به موارد دیگری چون معرفی خانه‌های سنتی سوریه، معروف به بیت عربی (اول: ۴۶، اول ۲: ۵۹، دوم ۲: ۸۸، چهارم ۲: ۱۱)، نان سنتی سوریه (اول ۲: ۱۱۰)، قهوه عربی (پنجم ۲: ۱۰۸، اول ۲: ۱۰۹) و لباس سنتی شهرهای مختلف (دوم ۲: ۱۱۰) را در این کتاب‌ها می‌توان دید. هم‌چنین نام و تصویر اماکنی چون کاخ ابن وردان (سوم ۲: ۱۰)، ارگ صلاح‌الدین (ششم ۲: ۴۱)، دژ حلب (اول ۲: ۸۳، دوم: ۲۶، سوم: ۱۳۴، پنجم ۲: ۶، ۱۰۲، ششم ۲: ۳۲، ۳۳، ۴۰)، ارگ المرقب (پنجم ۲: ۱۰۲)، ارگ صلخد (چهارم ۲: ۸۴، ۸۵)، سد الفرات (سوم ۲: ۴۱)، برج صافیتا (پنجم ۲: ۷، ۲۰)، منطقه کفرون (ششم ۲: ۴۳)، پل دیرالزور (دوم: ۹۷) و سالن‌های تئاتر قدیم و جدید در شهرهای مختلف سوریه (سوم: ۱۰۰، ۱۳۴، چهارم ۲: ۸۳، پنجم ۲: ۷، ۱۱، ششم ۲: ۴۲) در کتاب‌های العربیّه دیده می‌شود.

معرفی جاذبه‌های گردشگری شهر باستانی تدمر (اول ۲: ۸۳، دوم: ۲۶، سوم: ۹۶، چهارم ۲: ۲۵، ۸۳، پنجم ۲: ۸، ۹، ۱۱، ششم ۸۵، ششم ۲: ۳۲، ۴۲)، در کنار نام شهرهای دیگر سوریه مانند حلب (اول: ۸۳)، اللاذقیه (سوم: ۱۰۹، سوم ۲: ۴۰، پنجم: ۴۶)، حماه؛ به‌ویژه چرخ‌های آبی باستانی آن (دوم: ۲۶، سوم: ۱۲۸، چهارم ۲: ۲۵)، حمص (سوم ۲: ۷۱، ۷۲)، صلخد (چهارم ۲: ۸۴، ۸۹)، حسکه (سوم: ۱۲۳-۱۱۶) و... در کتاب‌های العربیّه دیده می‌شود. در این میان به دمشق به دلیل قدمت و جایگاه امروزی آن در سوریه و شهر باستانی و

تاریخی تدمر (پالمیرا) بیشتر توجه شده است. نام یا تصویر اماکن دیدنی دمشق مانند کوه قاسیون، ارگ دمشق، بازار حمیدیه، مسجد جامع اموی، کاخ استخوان، میدان هفت دریاچه، موزه‌ها و بازارهای دمشق، خانه‌های سنتی دمشق و... در کتاب‌های العربیة دیده می‌شود (سوم: ۹۶، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۳۴، ۱۰۷، چهارم ۲: ۱۰-۸، ۷۶، ۸۳، ششم: ۸۴). در کتاب سال دوم درسی با نام «من گلی با نام پایتخت جمهوری عربی سوریه هستم» (ص ۴۲) دیده می‌شود. این درس از زبان گل سرخ به‌عنوان نمادی از شهر دمشق است. در کتاب سال چهارم، ترم دوم نیز درسی با نام «شهر یاس» (ص ۸) به معرفی دمشق اختصاص دارد. نام و تصاویر شهر باستانی تدمر (پالمیرا) از سال اول تا ششم در کتاب‌های العربیة آمده است و افزون بر آن، چند درس نیز به معرفی این شهر و جاذبه‌های گردشگری آن مانند طاق پیروزی، معبد بل، خیابان مستقیم، تئاتر تدمر و ملکه زنوبیا اختصاص دارد (سوم: ۹۸، پنجم ۲: ۱۰۸).

در میان جاذبه‌های طبیعی سوریه، نام کوه السایح (ششم ۲: ۴۴)، دریای مدیترانه (ششم ۲: ۳۲) و رودهای کبیر الشمالی (پنجم: ۴۶)، دجله (سوم: ۱۱۶، ششم ۲: ۴۴)، فرات (سوم: ۱۱۶)، بردی (سوم: ۵۱، پنجم ۲: ۱۳۷)، عروس (ششم ۲: ۴۵) و چشمه‌الشیخ حسن (ششم ۲: ۴۵) را در کتاب‌های العربیة می‌بینیم. در میان جاذبه‌های گردشگری سوریه، تصاویر ارگ حلب، بازار حمیدیه و چرخ‌های آبی باستانی حماه بیشترین بسامد را دارد. با این‌همه خلاف کتاب‌های فارسی، معرفی ضرب‌المثل‌های سوریه در این کتاب‌ها به‌ندرت دیده می‌شود.

۲-۲-۲. مشاهیر و مفاخر

توجه به مشاهیر و مفاخر ملی، از ویژگی‌های مشترک در کتاب‌های فارسی و العربیة است. بسامد این مؤلفه در هر دو کشور، در پایه اول، دوم و سوم، کمتر است و در پایه‌های بالاتر، بیشتر می‌شود، چنان‌که اوج آن را در هر دو کشور، در پایه ششم ابتدایی می‌توان دید. با توجه به اینکه در پایه‌های اول تا سوم، هدف، بیشتر زبان‌آموزی است، این پراکندگی طبیعی است. در کتاب‌های فارسی، در میان مشاهیر ایرانی نام شاعران، دانشمندان و نویسندگان بیشتر دیده می‌شود. برخی از این نام‌ها و مشاهیر عبارت‌اند از:

ایران باستان: انوشیروان (ششم: ۱۰۶)، بزرگمهر (ششم: ۱۰۶) و آریوبرزن (پنجم: ۵).

پس از اسلام تا دوره معاصر: فردوسی (دوم: ۳۸، ۷۳-۷۲، سوم: ۹۵، پنجم: ۳۲، ۵۶، ۶۴، ۹۱، ششم: ۳۷، ۱۰۴، ۶۷، ۱۰۵)، باباطاهر (ششم: ۷۴) سعدی (دوم: ۲۱، سوم: پشت جلد، ۸۷-۸۶، ۹۵، پنجم: ۸۱، ۸۶، ششم: ۱۱، ۳۶)، حافظ (سوم: ۹۵، پنجم: ۶۴، ۷۹، ششم: ۶۹)، مولوی (سوم: ۹۵، چهارم: ۴۶، پنجم: ۶۴، ۷۹، ۱۴۰، ششم: ۷۴، ۷۷)، عطار (ششم: ۷۴)، زکریای رازی (پنجم: ۲۹)، خواجه نصیر طوسی (پنجم: ۸۳)، خواجه

نظام‌الملک (پنجم: ۸۶، ششم: ۸۵)، ابوریحان بیرونی (سوم: ۹۵، چهارم: ۱۲۶-۱۲۴)، ناصر خسرو (پنجم: ۳۹)، عنصرالمعالی (ششم: ۸۴)، بیهقی (ششم: ۱۰۶) خیام (سوم: ۹۵)، نظامی (دوم: ۲، ششم: ۳۰، ۱۱۴)، ابن سینا (سوم: ۹۵، پنجم: ۱۲۲، ۹۶، ششم: ۸۰) و ...

معاصران: علی اکبر دهخدا (پنجم: ۶۸، ششم: ۷۰-۶۶)، ایرج میرزا (ششم: ۵۶) ملک الشعرا بهار (سوم: ۵۷)، جبار باغچه‌بان (چهارم: ۸۰)، قیصر امین‌پور (ششم: ۹۴) مهدی آذریزدی (چهارم: پشت جلد) و ... هم‌چنین نام دانشمندان و شهدای علمی و فناوری هسته‌ای مانند مصطفی احمدی روشن، حسن تهرانی مقدم، مسعود علی محمدی، داریوش رضایی نژاد و مجید شهریاری در کتاب فارسی پنجم (ص ۷۲) آمده است.

نکته قابل تأمل اینکه در میان مشاهیر، نام فردوسی و سعدی و ذکر نمونه‌هایی از شاهنامه و گلستان و بوستان، بیشتر جلب توجه می‌کند. دلیل این امر را می‌توان محتوای حماسی شاهنامه و محتوای تعلیمی گلستان و بوستان از سویی و تسلط بی‌مانند فردوسی و سعدی بر زبان فارسی از سوی دیگر دانست. محمود فرشچیان تنها هنرمند ایرانی است که نام او در کتاب‌های فارسی ابتدایی آمده است. درسی نیز به معرفی این نقاش ایرانی و تابلوی معروف «عصر عاشورا» اختصاص یافته است (ر.ک کتاب فارسی پنجم: ص ۷۸). تنها شخصیت زنی که نام و آثار او در کتاب‌های فارسی دیده می‌شود، پروین اعتصامی (ششم: ۹۸) است که به دلیل محتوای تعلیمی اشعارش و استفاده از حکایت و تمثیل در بیان مسائل اخلاقی و تربیتی، مورد توجه قرار گرفته است.

در کتاب‌های عربی نیز مانند کتاب‌های فارسی، ذکر نام شاعران و هنرمندان و دانشمندان، در سال‌های اول تا سوم، کمتر و در سال‌های چهارم و پنجم و ششم رو به افزایش است. در میان مشاهیر سوریه، ذکر نام و معرفی شاعران در کتاب‌های عربی، بالاترین بسامد را دارد. پس از آن، به ترتیب، نام و معرفی هنرمندان، دانشمندان و داستان‌نویسان را می‌توان دید.

برخی از این نام‌ها عبارت‌اند از:

شاعران: نزار قبّانی (دوم: ۴۳)، خیرالدین وانلی (ششم: ۲، ۱۲۵)، علی زینه (ششم: ۲، ۷۴)، جرجس ناصیف (ششم: ۲، ۹۵)، سلیمان العیسی (سوم: ۲، ۲۰، پنجم: ۱۲۱، ششم: ۸۴، ۹۷)، هند هارون (ششم: ۲۰)، احمدعلی حسن (ششم: ۸۵)، رضا بلال رجب (ششم: ۲، ۳۳) و ...

هنرمندان: لجینه الأصيل (اول: پشت جلد)، عبدالعزیز نشواتی (پنجم: پشت جلد)، خلیل عکاری (دوم: ۲: پشت جلد)، نصیر شوری (دوم: پشت جلد)، أبوصبحی التیناوی (چهارم: پشت جلد)، محمد غنوم (چهارم: ۲)، ادهم اسماعیل (ششم: ۷، ۲)، غسان السباعی (پنجم: ۲: پشت جلد) و ...

دانشمندان: سلیمان محمود (پنجم: ۵۳) و شادیه رفاعی حبال (ششم: ۵۷، ۷۴-۷۳)

داستان نویسان: عبدو محمد ادیب (ششم ۲: ۱۲۳)

در میان مشاهیر معرفی شده در کتاب‌های العربیه، نام سلیمان العیسی -شاعر معاصر عرب- بیش از همه جلب توجه می‌کند. «در حوزه ادبیات کودک، سلیمان العیسی از جمله شاعران سوری است که در اشعارش سعی بر آن دارد تا مضامینی چون وطن و وحدت عرب را در قالب تخیل و دنیای کودکانه جای دهد و از این طریق، این نوع ادبی را در خدمت پرورش کودک به کار گیرد» (حاجی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۱). در کتاب پنجم دبستان، ترم دوم (ص ۹۹) یک درس به معرفی آپولودور دمشقی سوری -معمار معروف قرن دوم میلادی- اختصاص دارد.

حضور مشاهیر زن در کتاب‌های العربیه، اگرچه قابل توجه نیست، اما نسبت به کتاب‌های فارسی بیشتر است. در کتاب اول دبستان، عکس بانوی هنرمند سوری، لجینه الأصيل همراه با معرفی او در پشت جلد آمده است. این هنرمند بیش از هفتاد و پنج کتاب برای کودکان طراحی و نقاشی کرده است. در کتاب سال ششم، معرفی هند هارون -بانوی شاعر سوری- در حاشیه درس «وصیت‌نامه مادر» دیده می‌شود (ص ۲۰). در این کتاب، تصویری از ستاره‌شناس و فیزیکدان سوری، شادیه رفاعی حبال (ص ۵۷) و درسی با عنوان «دانشمندی از کشور سوریه»، در معرفی این بانوی دانشمند آمده است (صص ۷۳-۷۴).

نکته قابل تأمل آنکه در کتاب‌های فارسی، غالب مشاهیر از بزرگان ادبیات کهن به‌ویژه شاعران هستند، در حالی که در کتاب‌های العربیه تأکید بر مشاهیر معاصر است. ظاهراً تأکید مؤلفان کتاب‌های العربیه بر مفاخری است که متعلق به سوریه امروزی هستند نه سرزمینی که در گذشته، شام نامیده می‌شد.

۲-۳. ستایش وطن و مبارزان راه وطن

ستایش وطن و مبارزان و شهدای راه وطن، در کتاب‌های فارسی و العربیه، از اول تا ششم ابتدایی، بسامدی بالا دارد. از آنجاکه هر دو کشور مانند بسیاری دیگر از کشورهای خاورمیانه، در چند دهه اخیر، درگیر جنگ بوده‌اند، از نظر آماری و بسامد، این مورد در کتاب‌های فارسی و العربیه، نزدیک به هم است. هدف این است که کودکان هر دو کشور، از سال اول ابتدایی، با مفاهیمی چون «وطن دوستی» و «دفاع از وطن» آشنا شوند. در کتاب‌های فارسی از اول تا ششم، سروده‌ها و تصاویری در ستایش ایران و عشق به وطن دیده می‌شود. مبارزان و شهدای راه وطن در کتاب‌های فارسی، به سه مقطع متفاوت اختصاص دارند:

ایران باستان: آرش کمانگیر (چهارم: ۴۱، ششم: ۵۸)، آریوبرزن (پنجم: ۵۶)

دفاع مقدس: شهیدان نوجوان: بهنام محمدی، سهام خیام و محمدحسین فهمیده (سوم: ۵۱)، سرداران و

فرماندهان نظامی: حسین خرازی (چهارم: ۸۸)، حسن باقری، احمد متوسلیمان، احمد کاظمی و قاسم سلیمانی (پنجم: ۶۲) و وزیر شهید: محمدجواد تندگویان (ششم: ۶۲).

دانشمندان و شهدای فناوری هسته‌ای: مصطفی احمدی روشن، حسن تهرانی مقدم، مسعود علی محمدی، مجید شهریاری و ... (پنجم: ۷۲)

در کتاب فارسی ششم، درسی به شرح ماجرای دریاقلی سورانی و نقش مؤثر او در مقابله با نیروهای عراقی اختصاص دارد (صص ۶۰-۵۸). همچنان که دیده می‌شود، جنگ هشت‌ساله ایران و عراق، بازتاب گسترده و متنوعی در کتاب‌های فارسی دارد.

در کنار نام مبارزان و شهدای وطن، معرفی قهرمانانی مانند ریزعلی خواجهی -دهقان فداکار- و حسن امیدزاده -معلم فداکار- که جان خود را برای نجات هم‌وطنانشان به خطر انداختند، دیده می‌شود (ر.ک کتاب فارسی سوم: ص ۵۲).

در کتاب‌های عربی نیز مانند کتاب‌های فارسی، ستایش وطن و مبارزان و شهدای راه وطن، جلب توجه می‌کند. اگرچه در کتاب‌های سوریه خلاف ایران، این ستایش غالباً به صورت کلی است و به ندرت به نام جنگ یا مبارزان و شهدا اشاره می‌شود. تنها نبردی که نام آن در کتاب‌های عربی آمده، نبرد با استعمارگران فرانسوی است. در کتاب سال سوم، درسی درباره «عیدالجلاء» آمده است؛ روزی که استعمارگران فرانسوی از سوریه خارج شدند (ص ۲۸). در این درس، نام قهرمانان مبارزه با استعمارگران فرانسوی (ابراهیم هنانو، الشیخ صالح العلی، حسن الخراط و سلطان باشا الاطرش) آمده است. در کتاب سال دوم، تصویر مجسمه صلاح‌الدین ایوبی در شهر دمشق دیده می‌شود (ص ۲۶). «صلاح‌الدین یوسف ایوبی از دلاورترین و نامدارترین فرماندهان و سرداران مسلمان در قرن ششم هجری است که صلیبیان را در نبرد حطین شکست داد» (دایرة المعارف فارسی: ذیل صلاح‌الدین ایوبی).

در کتاب‌های عربی، اشاره‌ای به نبرد با اسرائیل یا جنگ‌های سال‌های اخیر در سوریه دیده نمی‌شود.

۲-۴. زبان و خط

در کتاب‌های فارسی ابتدایی، کمتر به صورت مستقیم به زبان فارسی پرداخته شده است. در یکی از درس‌های کتاب سوم (صص ۸۷-۸۶) به تأثیر سعدی بر زبان و فرهنگ ایرانی اشاره شده است. چند مورد نیز اشاره به نقش فردوسی و شاهنامه در حفظ زبان فارسی در کتاب‌های فارسی دیده می‌شود (ر.ک کتاب فارسی دوم: ۷۲ و کتاب فارسی پنجم: ۹۱) در دو مورد نیز بر نقش وحدت بخشی زبان فارسی در ایران تأکید شده است (کتاب سوم: ص ۱۰۲ و کتاب پنجم: ۵۱). در کتاب فارسی ششم، درسی با نام «رنج‌هایی

کشیده‌ام که می‌رس» (صص ۷۰-۶۶) به معرفی علی اکبر دهخدا و خدمات او به زبان فارسی، به ویژه لغت‌نامه دهخدا می‌پردازد. هم چنین در این کتاب، درسی با نام «داستان من و شما» (صص ۳۴-۳۲) به معرفی زبان فارسی و بیان اهمیت، جایگاه و برخی ویژگی‌های این زبان اختصاص دارد. در این درس، اشاره‌ای کوتاه نیز به خط فارسی دیده می‌شود. در کتاب‌های فارسی، متن درس‌ها به خط نستعلیق است که توجه به خوش‌نویسی دانش‌آموزان را می‌رساند. از این چند مورد که بگذریم، در هیچ یک از کتاب‌ها متن، تصویر یا مطلبی درباره خط فارسی وجود ندارد. با این همه توجه به زبان فارسی را در این کتاب‌ها در قالب ذکر نمونه‌هایی از متون برتر ادب فارسی در دوره‌های مختلف، مانند شاهنامه، کلیله و دمنه، مرزبان‌نامه، گلستان، سندبادنامه، تاریخ بلعمی، قابوس‌نامه، سیاست‌نامه، جوامع الحکایات، مثنوی مولانا و... از سویی و در معرفی ضرب‌المثل‌های فارسی به صورت گسترده از سوی دیگر می‌توان دید.

یکی از افتخارات ملت‌های عرب، تکلم به زبان عربی است، چراکه یکی از شش زبان رسمی سازمان ملل و زبان رسمی ۲۷ کشور دنیاست. اهمیت زبان عربی برای عرب‌زبانان از عواملی است که در کتاب‌های مورد بررسی، موجب توجه به وطن عربی نیز شده است. در کتاب‌های العربیه از سال اول، توجه و مباحثات به زبان عربی دیده می‌شود. عباراتی مانند «احلی لغه» (شیرین‌ترین زبان) و «لغتی الفصحی» (زبان فصیح من) در کتاب سال اول (ص ۲۷) دیده می‌شود. در کتاب پنجم دو درس با نام «اللغه العربیه» آمده که یکی از آن‌ها شعری در ستایش زبان عربی است (ص ۳۶) و دیگری معرفی زبان عربی از زبان یک دانش‌آموز است (ص ۵۶). در کتاب پنجم، درسی نیز درباره قابلیت‌های زبان عربی و برتری آن بر زبان‌های دیگر آمده است (ص ۴۵).

خط عربی از لحاظ هنری و زیبایی‌شناسی، جایگاه ویژه‌ای دارد. «خط عربی، نمایانگر ابداع و خلاقیت در هنر اسلامی است و هنرمندان خوشنویس به خلق اشکال مختلف آن پرداخته‌اند؛ به طوری که تعداد از صد نوع خط فراتر رفته است. اهمیت شایانی که نزد مسلمانان به این خط داده شد، به جهت مضامین قدسی قرآن بود که باعث شد این خط از جایگاه والایی برخوردار گردد» (سوری، ۱۳۷۸: ۷۲-۷۳).

در کتاب‌های العربیه، از سال سوم ابتدایی به خط عربی و انواع شکل‌های هنری آن توجه شده است در تمامی کتاب‌های العربیه، متن درس‌ها به خط نسخ است. در کتاب سال سوم، پنج مورد تصویر خط رقعہ دیده می‌شود (صص ۱۲۱، ۷۰، ۴۵، ۲۵، ۱۵). در کتاب چهارم، ترم دوم درسی با عنوان خط عربی، در قالب تکلیف کلاسی برای دانش‌آموزان آمده است (ص ۹۵). در کتاب پنجم، درسی با موضوع خط عربی (ص ۱۱۶)، تصویر تابلوهایی از انواع خط عربی (ترم دوم: ۱۲۲) و تکلیف کلاسی با موضوع نمایشگاه خط عربی (ترم دوم: ۱۲) دیده می‌شود. در کتاب ششم، ترم دوم نیز نمونه‌هایی از انواع خط عربی (رقعه، ثلث، دیوانی،

نسخ و...) آمده است (صص ۱۵۷، ۱۰۵، ۸۳، ۸۲، ۵۲، ۳۱).

۲-۲-۵. پرچم، نقشه و سرود ملی

تصویر پرچم جمهوری اسلامی ایران، در برخی صفحات کتاب‌های فارسی و هم‌چنین در تصویر جلد کتاب دوم دیده می‌شود. در کتاب اول دبستان، شانزده مورد، کتاب دوم ده مورد، کتاب سوم چهار مورد، کتاب چهارم سه مورد، کتاب پنجم نه مورد و در کتاب ششم دو مورد تصویر پرچم ایران آمده است. این آمار نشان می‌دهد که در کتاب‌های ابتدایی، به‌ویژه سال اول و دوم، به پرچم جمهوری اسلامی ایران و تصویر آن توجه شده است. در کتاب سال دوم درسی با نام **پرچم** به نشانه‌شناسی رنگ‌ها و نوشته‌های پرچم ایران اختصاص دارد (صص ۸۷-۸۶). تصویر نقشه ایران، فقط در سال اول و دوم ابتدایی آمده و در سال‌های بعد دیده نمی‌شود. درس «سرود ملی» (فارسی پنجم: ۵۰-۴۸) به معرفی سرود ملی جمهوری اسلامی ایران اختصاص دارد. متن سرود ملی در پشت جلد کتاب پنجم نیز آمده است. به‌جز این دو مورد، اشاره‌ای به سرود ملی در کتاب‌های فارسی دیده نمی‌شود.

در کتاب‌های عربی، تصویر پرچم و نقشه سوریه بسامدی بیشتر نسبت به کتاب‌های فارسی دارد. به‌ویژه آنچه بر آن تأکید می‌شود، تصویر کودکانی است که پرچم سوریه را در دست دارند (اول: ۶۱، ۹۱، چهارم: ۲۶، پنجم: ۱۰۲) یا به آن احترام می‌گذارند (دوم: ۲۹، سوم: ۸، ۱۹). از این طریق، احترام به پرچم وطن به کودکان آموزش داده می‌شود. از آنجا که در سال‌های اول و دوم دبستان، بسیاری از مفاهیم با تصویر آموزش داده می‌شوند، در کتاب‌های هر دو کشور تصویر نقشه و پرچم را در کتاب‌های سال اول و دوم بیشتر می‌توان دید. در کتاب‌های سوریه، تنها تصویر پرچم دیده می‌شود؛ درحالی که همچنان که گفته شد، در کتاب فارسی، درسی نیز به معرفی پرچم ایران و رمزگشایی از آن اختصاص دارد. هم‌چنین در کتاب‌های عربی، دو مورد اشاره به سرود ملی است (اول: ۱۱، ۴۲) که بسامدی نزدیک به کتاب‌های فارسی دارد؛ با این تفاوت که در کتاب فارسی پنجم، درسی به معرفی سرود ملی ایران اختصاص دارد (صص ۵۰-۴۸).

در کتاب‌های هر دو کشور، از نظر آماری، تصویر نقشه کمتر از پرچم آمده است. در کتاب سال چهارم عربی، دو مورد نقشه سوریه در ضمن تصویر نقشه وطن عرب آمده است (صص ۲۵-۲۴) که بیانگر تأکید بر وطن عربی و اتحاد کشورهای عربی است. هم‌چنین سه مورد تصویر نقشه سوریه با نام شهرها در کتاب عربی، سال اول (صص ۴۲-۴۱-۴۰) آمده است. در کتاب‌های فارسی، نقشه ایران با نام شهرها دیده نمی‌شود.

۲-۲-۶. رهبران سیاسی

در ابتدای تمام کتاب‌های درسی ایران، از جمله کتاب‌های فارسی مقطع ابتدایی، تصویری از بنیان‌گذار

انقلاب اسلامی همراه با جمله‌ای از ایشان یا شعری برای ایشان آمده است. افزون بر این، نام و تصویر آیت‌الله خمینی دوازده مورد در کتاب فارسی اول آمده که شش مورد آن در درس خاطرات انقلاب (صص ۹۹-۹۷) است. دو مورد در کتاب پنجم و یک مورد در کتاب‌های دوم، سوم و ششم (ابتدای کتاب) نام یا تصویر آیت‌الله خمینی دیده می‌شود.

تصویر رهبر ایران - آیت‌الله خامنه‌ای - سه مورد در کتاب اول دبستان آمده است. یک درس کامل نیز در کتاب فارسی چهارم با نام «مهمان شهر ما» (صص ۶۵-۶۲) به ایشان اختصاص یافته است. این درس، استقبال پرشور و همراه با شادی و اشتیاق مردم را از رهبر به تصویر می‌کشد. در کتاب‌های العریبه، نام و تصویر دکتر بشّار اسد - رئیس جمهور سوریه - در چند مورد دیده می‌شود. در کتاب سال سوم، عکس رئیس جمهور به صورت تزئینی در خیابان (ص ۲۴) و در حیاط مدرسه (ص ۳۲) آمده است. در کتاب سال پنجم، تصویری از رئیس جمهور سوریه همراه با همسرش در دیدار با فرزندان شهدا (ص ۱۰) دیده می‌شود. در کتاب ششم دبستان نیز جمله‌ای از ایشان ذکر شده است: «قال السيد الرئيس بشّار الاسد: لن أكون الرئيس الذي يحنى رأسه أو رأس شعبه لأى كان إلا الله سبحانه»، «موقف و رأی» (ص ۸۷). (ترجمه: رئیس جمهور بشّار اسد گفت: من کسی نیستم که اجازه دهم خودم و ملتّم جز در برابر خدا سر فرود آورد و کرنش کند.)

نام و تصویر حافظ اسد - رئیس جمهور فقید سوریه - در چاپ‌های قدیم کتاب‌های العریبه بوده است، اما در کتاب‌های مورد بررسی (۲۰۲۰-۲۰۱۹) دیده نمی‌شود.

۲-۲-۷. هویت دینی

دانش آموزان مقطع ابتدایی در ایران، دو کتاب با نام‌های «آموزش قرآن» و «هدیه‌های آسمانی» با هدف آموزش مسائل دینی و مذهبی دارند. با این حال، در میان مفاهیم مرتبط با وطن نیز در کتاب‌های فارسی ابتدایی، هویت دینی بسامد بالایی دارد. این جایگاه ویژه، بیانگر این نکته است که از دیدگاه آموزش و پرورش ایران، تربیت دینی کودکان در مقطع ابتدایی اهمیت بسیار دارد. تمام کتاب‌های فارسی از اول تا ششم، با متنی در ستایش خدای متعال آغاز می‌شوند و به نیایش، دعا و تضرّع در پیشگاه خدا ختم می‌شوند. در هر کتاب نیز پس از بخش ستایش خدا، فصل اول با عنوان «آفرینش» به تأمل در آفریده‌های خداوند اختصاص دارد. نمودهای دیگر بازتاب هویت دینی در کتاب‌های فارسی عبارت‌اند از: ذکر آیات و احادیثی از امامان معصوم به‌ویژه حضرت علی (ع)، اشعار یا داستان‌هایی درباره مسجد و نماز جماعت، پیامبر اکرم (ص)، حضرت زهرا (س)، حضرت علی (ع)، حضرت مهدی و زیارت حرم امام رضا (ع).

تصاویری نیز از قرآن، نهج البلاغه، زیارت و نماز جماعت در کتاب‌های فارسی شش سال دیده می‌شود. این در حالی است که در کتاب‌های العربیّه، به مؤلفه‌های دینی، مذهبی و عرفانی پرداخته نشده و تصویر زنان و دختران نیز خلاف آنچه در کتاب‌های ایران دیده می‌شود، بدون حجاب اسلامی است. قابل ذکر است که دانش‌آموزان سوری از طریق کتاب‌های «الدیانه» (معادل قرآن و هدیه‌های آسمانی در ایران) با مفاهیم و مسائل دینی آشنا می‌شوند. این کتاب برای دانش‌آموزان مسلمان و مسیحی، متفاوت است. تعلیم و تربیت دینی در آموزش ابتدایی سوریه به کتاب‌های «الدیانه» محدود می‌شود و در کتاب‌های درسی دیگر از جمله «العربیّه» که به آموزش زبان و ادبیات عربی اختصاص دارد، به مفاهیم دینی و مذهبی و عرفانی پرداخته نمی‌شود و آموزه‌های اخلاقی نیز بدون پشتوانه دینی مطرح می‌شوند. ذکر نام خدا نیز در ابتدای این کتاب‌ها دیده نمی‌شود. در حالی که در کتاب‌های مقطع ابتدایی در ایران، افزون بر کتاب «آموزش قرآن» و «هدیه‌های آسمانی»، در دیگر کتاب‌های درسی نیز چه در حوزه تصویر و چه در حوزه نوشتار، توجه به تربیت اسلامی را می‌توان دید. این توجه در مسائل کتاب ریاضی هم نمود یافته است.

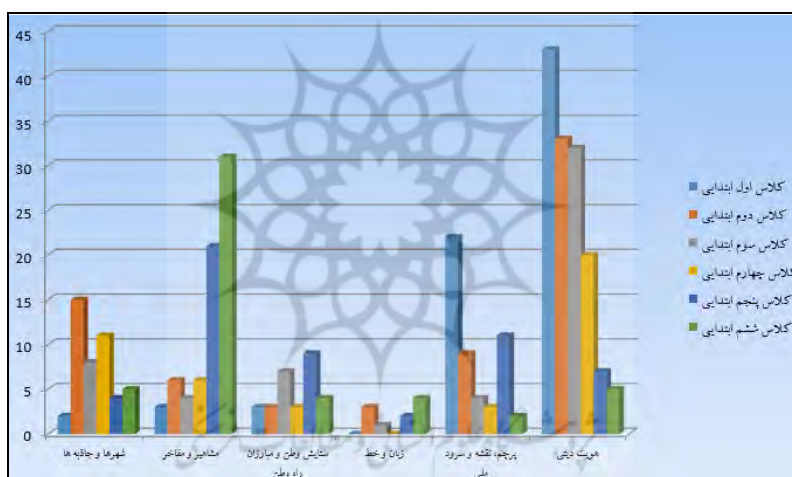
۲-۲-۸. هویت قومی

از دیدگاه نقد ادبی، گاه اهمیت متن در ناگفته‌هاست؛ بدین معنی که از محل سکوت متن می‌توان مفاهیمی را برداشت کرد. در کتاب‌های درسی نیز در کنار توجه به گفته‌ها، می‌توان نگاهی داشت به مسائلی که متن در قبال آن‌ها سکوت یا کم‌توجهی کرده است. یکی از این موارد، جایگاه اقلیت قومی در کتاب‌های درسی است. با وجود تعدد و تنوع اقوام در ایران، در کتاب‌های فارسی به فرهنگ بومی و هویت قومی توجه چندانی نشده است. در کتاب سال اول، افزون بر جلد کتاب، دو تصویر نیز از نقشه ایران و اقوام ایرانی با لباس‌های محلی دیده می‌شود (ص ۴۴ و ۴۷). در کتاب سوم (ص ۵۵) نیز تصویر اقوام ایرانی با لباس‌های محلی، زمینه شعری درباره ایران است. درس ایران آباد (سوم: ۱۰۲) اشاره‌ای به وجود اقوام و زبان‌های گوناگون در ایران دارد با تأکید بر زبان فارسی. در کتاب ششم، داستان «دوستان همدل» درباره دانش‌آموزی است که با خانواده‌اش از شیراز به تبریز آمده است. تأکید داستان بر وحدت و یکدلی ایرانیان، چه فارس و چه غیر فارس است (صص ۴۷-۴۳). در کتاب‌های چهارم، پنجم و ششم، درسی آزاد با نام «فرهنگ بومی» دیده می‌شود. نگارش این درس بر عهده دانش‌آموزان است. تنها زبان غیرفارسی که در این کتاب‌ها به آن اشاره شده و جملاتی از آن ذکر شده، زبان ترکی است که در درس «دوستان همدل» دیده می‌شود.

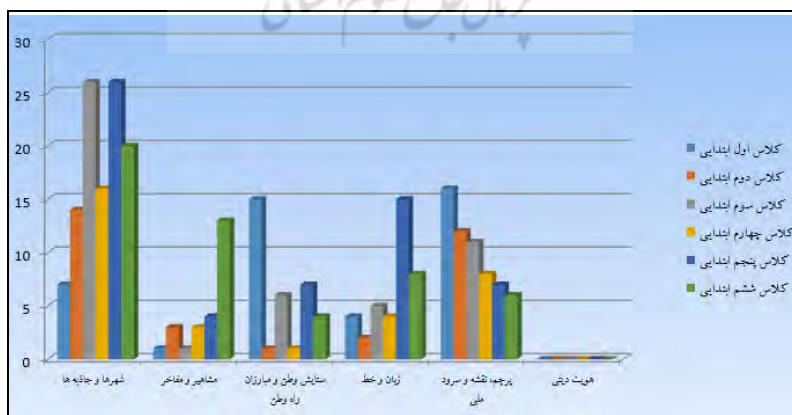
این کم‌توجهی به هویت قومی در کتاب‌های سوریه نیز دیده می‌شود. اگرچه در این کشور نیز اقوامی چون کردها، عرب‌ها، ترک‌ها، چرکس‌ها و... زندگی می‌کنند، بازتاب این تنوع قومی در کتاب‌های

العربیّه، بسیار اندک است. در کتاب سال دوم، ترم دوم، نمایشنامه‌ای با عنوان «اینجا کشور من» همراه با تصویری از لباس سنتی شهرهای مختلف (ص ۱۱۱-۱۱۰) آمده است. هدف این درس، معرفی میراث سوریه و لباس سنتی شهرهای گوناگون این کشور است. در کشور سوریه در کنار عرب‌زبانان، گویشورانی با زبان‌های کردی، ترکی، آرامی و ارمنی زندگی می‌کنند، با این حال، اشاره‌ای به زبانی غیر از عربی در کتاب‌های العربیه دیده نمی‌شود.

در اصطلاح جامعه‌شناسی، گاه ملت‌سازی به مفهوم مدرن آن از راه «واحدسازی» صورت می‌گیرد به معنی انتخاب یک هویت قومی، دینی و مذهبی و برکشیدن آن با ابزارهای رسمی و آموزشی. این شیوه از ملت‌سازی، تفاوت رانوعی تضاد و تفرقه می‌داند. اگر «وحدت‌سازی» جایگزین «واحدسازی» شود، تفاوت‌ها به رسمیت شناخته می‌شود و به هویت قومی و به تبع آن، لباس و زبان و گویش اقوام بها داده می‌شود.

شکل ۱. بررسی مفاهیم مربوط به وطن در کتاب‌های فارسی

شکل ۲. بررسی مفاهیم مربوط به وطن در کتاب‌های العربیه

۳. نتیجه‌گیری

ارتباطات فرهنگی و دینی مذهبی دو کشور ایران و سوریه از گذشته تاکنون، امکان بررسی تطبیقی را در حوزه ادبیات و کتاب‌های درسی دو کشور فراهم می‌کند. در کتاب‌های درسی هر دو کشور، کمترین میزان پرداختن به مفهوم وطن، در کتاب‌های اول و دوم و بیشترین میزان در کتاب‌های سال پنجم و ششم است. با مطالعه تطبیقی مفهوم وطن در کتاب‌های فارسی و العربیّه در مقطع ابتدایی می‌توان نتیجه گرفت که نام شهرها و جاذبه‌های گردشگری طبیعی و تاریخی در کتاب‌های هر دو کشور دیده می‌شود؛ اگرچه این مؤلفه در کتاب‌های العربیّه، تنوع و گستردگی بیشتری دارد. بالاترین بسامد در میان هشت مؤلفه مورد بررسی در کتاب‌های العربیّه به این مورد اختصاص دارد. حضور اماکن هنری مانند سالن‌های تئاتر قدیم و جدید و موزه‌ها و همچنین اختصاص چند درس به معرفی شهرهای سوریه به ویژه دمشق و تدمر در کتاب‌های العربیّه جلب توجه می‌کند.

در کتاب‌های فارسی، هویت دینی، بسامدی بالا در میان هشت مؤلفه دارد. این در حالی است که در کتاب‌های العربیّه، هیچ نشانه‌ای از تربیت دینی و مذهبی در نوشته‌ها و تصاویر دیده نمی‌شود. این امر، بیانگر سیاست متفاوت دو کشور در زمینه ترویج و آموزش مفاهیم دینی است که ریشه در رویکرد فردی یا اجتماعی دستگاه حاکم به دین دارد.

در یادکرد از مشاهیر و مفاخر ملی و آثار آن‌ها، در کتاب‌های فارسی ذکر نام و آثار شاعران متقدم و در کتاب‌های العربیّه پرداختن به مشاهیر معاصر جلب توجه می‌کند. در کتاب‌های فارسی، مشاهیر زن، حضور کم‌رنگی دارند. از دلایل این امر، می‌توان به توجه مؤلفان کتاب‌های فارسی به مفاخر کهن و مبارزان و شهدای راه وطن اشاره کرد. طبیعتاً زنان در این دو حوزه، حضور کم‌رنگ‌تری داشته‌اند. در حوزه میراث فرهنگی، معرفی گسترده ضرب‌المثل‌های ایرانی در کتاب‌های فارسی جلب توجه می‌کند؛ در حالی که در کتاب‌های العربیّه، به ضرب‌المثل‌های سوری و عربی پرداخته نشده است. یکی از دلایل این امر می‌تواند توجه کتاب‌های فارسی به ادبیات کهن و کم‌توجهی کتاب‌های العربیّه به این مقوله باشد.

نمود مسائل سیاسی در کتاب‌های هر دو کشور، غالباً به صورت ستایش رزمندگان و دفاع از وطن است که ریشه در تاریخ سیاسی و پرالتهاب دو کشور دارد. در کتاب‌های ایران، بر دوران هشت‌ساله دفاع مقدس و شرح دلاوری‌ها و مبارزات رزمندگان در دفاع از وطن تأکید ویژه شده است. در کتاب‌های فارسی نسبت به کتاب‌های عربی، به شاعران ملی، مفاخر گذشته، رهبران سیاسی کشور و شهدای راه وطن توجه بیشتری شده است. در کتاب‌های سوریه، تصویر پرچم و نقشه کشور، نام و معرفی هنرمندان ملی و افتخار به خط و

زبان رسمی (عربی) بیشتر دیده می‌شود.

از دیگر موارد مشترک بین کتاب‌های درسی دو کشور، کم توجهی به هویت قومی است. با توجه به تنوع اقوام در ایران و سوریه، این نکته یک نقص و کمبود برای کتاب‌های فارسی و العربیه به شمار می‌آید. به‌طور کلی می‌توان گفت پرداختن به مفهوم وطن و هویت ملی در کتاب‌های فارسی غالباً رویکرد تعلیمی و اخلاقی، همراه با تأکید بر ارزش‌های اسلامی و انقلابی دارد. از سوی دیگر در کتاب‌های العربیه بر معرفی شهرها و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی و هنری سوریه تأکید می‌شود و بخش عمده‌ای از هویت‌سازی از همین رهگذر و از راه تأکید بر خط و زبان عربی است.

منابع

پروار، زیگبرت سالمن (۱۳۹۳). *درآمدی بر مطالعات ادبی تطبیقی*. ترجمه علی‌رضا انوشیروانی و مصطفی حسینی.

تهران: سمت

جمال‌الدین، محمدسعید (۱۳۹۳). *ادبیات تطبیقی: پژوهشی تطبیقی در ادبیات عربی و فارسی*. ترجمه حسین کیانی و

سعید حسام‌پور. ویراستاری سید فضل‌الله میرقادری. شیراز: دانشگاه شیراز.

جمعی از نویسندگان (۱۳۹۹-۱۳۹۸). *کتاب‌های فارسی اول تا ششم دبستان*. تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی.

جمعی از نویسندگان (۲۰۱۹-۲۰۱۸). *کتاب‌های العربیه اول تا ششم ابتدایی*. دمشق: وزارت التربية.

حاجی‌زاده، مهین؛ مایه گوزل بهمن، ابهن، محدثه (۱۳۹۴) بررسی و تحلیل اشعار تعلیمی سلیمان العیسی در حوزه ادبیات کودک. *پژوهشنامه نقد ادب عربی*، ۶ (۶۹)، ۶۷-۹۱.

دایرة‌المعارف فارسی (۱۳۸۷). به سرپرستی غلام‌حسین مصاحب. تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی وابسته به امیرکبیر.

ذوالفقاری، حسن (۱۳۸۶). *هویت ایرانی و دینی در ضرب‌المثل‌های فارسی*. *فصلنامه مطالعات ملی*، ۸ (۲)، ۲۷-۵۲.

سوری، احسان (۱۳۷۸). *خط عربی در هنر اسلامی*. ترجمه احسان مرادی. *مجله سوره*، (۷۴)، ۷۲-۷۳.

سیدی، سید حسین (۱۳۹۰). *چیستی ادبیات تطبیقی*. *فصلنامه لسان‌المبین* دانشگاه بین‌المللی امام خمینی قزوین، (۹)، ۱-۲۰.

شارع‌پور، محمود؛ سلیمانی بشلی، محمدرضا؛ شکراللهی، آمنه (۱۳۹۲). *بازنمایی مؤلفه‌های هویت ملی در کتب*

فارسی ابتدایی. *فصلنامه خانواده و پژوهش*، ۹ (۴)، ۱۴۷-۱۶۸.

عطایی، مهدی (۱۳۸۶). *نظریه کنش ارتباطی هابرماس و تحقق اتحاد ملی*. *همایش اتحاد ملی؛ سیاست‌ها و راهبردها*،

پژوهشکده تحقیقات راهبردی، تهران. آذرماه.

یحیی محمداه، وجدان (۲۰۱۰-۲۰۱۱). الأدب المقارن فی سوریه اتجاهاته وقضاياها. پایان نامه دکتری، دانشگاه البعث، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

References:

- A Group of Writers. (2018-2019). Al-Arabiya Books from the First to Sixth Grade, Damascus: *Ministry of Education* (In Arabic).
- A Group of Writers. (2019-2020). *Persian Books from the First to the Sixth Grade*. Tehran: Textbook Publishing Center (In Persian).
- Ataei, M. (2008). Habermas Theory of Communication Action and the Realization of National Unity. Conference on National Unity; Policies and Strategies, Strategic Research Institute, Tehran: *Azar Mah Publications* (In Persian).
- Hajizadeh, M. et al. (2016). Study and Analysis of Suleiman al-Isa's Educational Poems in the Field of Children's Literature, *Journal of Critique of Arabic Literature*, 6 (69), 67-91 (In Persian).
- Jamal al-Din, M. (2015). Comparative Literature: A Comparative Study in Arabic and Persian literature, Translated by; Hossein Kiani and Saeed Hesampour, Edited by; Seyed Fazlollah Mirghaderi, Shiraz: *Shiraz University* (In Persian).
- Persian Encyclopedia (2009). Under the Supervision of Gholam Hossein Mosaheb, Tehran: *Amir Kabir Pocket Books Center* (In Persian).
- Prawer, S. S. (2015). Comparative Literary Studies; An Introduction, Translated by; Alireza Anoushirvani and Mostafa Hosseini, Tehran: *Samt Publications* (In Persian).
- Seyyedi, S.H. (2012). What is Comparative Literature, *Linguistic Quarterly of Imam Khomeini International University of Qazvin*, (9), 1-20 (In Persian).
- Sharee-pour, M, et al (2014). Representation of the Components of National Identity in Elementary Persian books, *Family and Research Quarterly*, 9 (4), 147-168 (In Persian).
- Souri, E. (2000). Arabic Calligraphy in Islamic Art, Translated by; Ehsan Moradi, *Surah Magazine*, (74), 72-73 (In Persian).
- Yahya-Mohammadah, V (2010-2011). *Al-adab al-mogharen fi Syria etejahataho and ghazayah*. PhD Thesis, Al-Baath University, Faculty of Literature and Humanities (In Arabic).
- Zolfaghari, H. (2008). Iranian and Religious Identity in Persian Proverbs, *Quarterly Journal of National Studies*, 8 (2), 27-52 (In Persian).